

NEĮPRASTOS DISERTACIJOS NEĮPRASTAS GYNIMAS

Apie Ramūno Labanausko daktaro disertaciją

„Jaunųjų katalikų sąjūdžio genezė, ideologiniai principai ir jų realizavimo praktika (1918–1940)“ ir jos gynimą

Skaičiuojant paskutines 2011 m. dienas Istorijos fakultete vykęs Ramūno Labanausko daktaro disertacijos gynimas neatitiko įprastu tokio pobūdžio renginiams standartų. Visų pirma, pats disertantas ir jo ginamos disertacijos tekstas kelyje link finišo linijos turėjo įveikti gana sudėtingą trasą. Beveik prieš dešimtmetį baigęs magistro istorijos studijas, būsimasis disertacijos autorius keletą metų ieškojo tikrojo savo pašaukimo, kol galiausiai nusprendė, kad jis turi daugiausia istorikui reikalingų savybių. Vis dėlto skausmingi ieškojimai neišvengiamai padarė gana pastebimą poveikį jo mąstymo prielaidoms, mokslinio darbo įpročiams ir rašymo stiliui. Ginamos disertacijos tekstas irgi atsirado ne, kaip daugumai doktorantų įprasta, sunkiai gimdant jį pagal reikalaujamą apimtį, o ne mažiau sunkiai trumpinant ir koreguojant kelis kartus disertacijos žanro normas viršijantį tekstą. Į visas šias aplinkybes reikėtų atsižvelgti, norint suprasti, kodėl gynimo metu disertacija susilaukė gana prieštaringų vertinimų.

Nors katalikų kultūrinė ir politinė raiška šių dienų Lietuvoje nėra ypač pastebima, istorinė šios raiškos XX a. pirmojoje pusėje analizė, be abejonės, yra aktualus tyrimo objektas. Jaunųjų katalikų sąjūdis (toliau JKS) Lietuvoje, palikęs ryškų pėdsaką prieškario viešajame gyvenime, vėliau įvairiais pavidalais reiškėsi išeivijoje, silpni jo atgarsiai dar buvo juntami ir po Nepriklausomybės atkūrimo, tačiau kaip savarankiškas istorinis fenomenas jis lietuvių istoriografijoje iki šiol nebuvo plačiau nagrinėtas. R. Labanausko parengta disertacija „Jaunųjų

katalikų sąjūdžio genezė, ideologiniai principai ir jų realizavimo praktika (1918–1940)“ sėkmingai užpildė šią spragą ir gerai prisidėjo prie pastaruoju metu atliktų tyrimų, skirtų XX a. pirmosios pusės katalikų saviraiškai¹. Tyrimo aktualumą ir jo koherentiškumą su kitais jaunųjų istorikų darbais pažymėjo ne vienas disertacijos gynimo tarybos narys. Daugumai nekėlė abejonių ir disertacijos autoriaus darbštumas, atida detalei, drąsa originaliai interpretuoti gausią faktinę medžiagą.

Pozityvus disertacijos gynimo tarybos narių nusiteikimas išblėso, jiems pradėjus narplioti metodologines ir teorines atlikto tyrimo prielaidas. Kritiškiausiai ir išsamiausiai disertaciją šiuo aspektu nagrinėjo prof. Paulius Subačius, atstovavęs ne istorikų, o filologų cechui. Jo nuomone, pagrindinė disertacijos bėda yra tai, kad, išsikėlęs tarpdisciplininės prieigos reikalaujančius tyrimo uždavinius, autorius nesugebėjo su jais susidoroti. Pritardamas tam, kad įprastinių istorinių šaltinių analizės ir gretimose vagose R. Labanauskas atskleidė deramą kvalifikaciją ir įdirbį, P. Subačius pažymėjo, jog disertantas įkliūva į savo paties pasispęstas primityvių schemų pinkles, kai prabyla politologine retorika, o ypač – kai griebiasi taikomosios religinių fenomenų analizės ir plačiu neva religijotyriiniu

¹ *Skrupskelis Kęstutis*. Ateities draugai. Vilnius, 2010; *Svarauskas Artūras*. Krikščioniškosios demokratijos idėjinė ir struktūrinė raida Lietuvos Respublikoje 1918–1940 m. Daktaro disertacija. Vilnius, 2011.

mostu nubrėžia katalikybės paradigms trajektorijas apimdamas kone visą jos egzistavimo istoriją. P. Subačiaus nuomone, būtent tai, kad pamatiniai metodologiniai disertacijos konstruktai yra lengvai pažeidžiami, dirbtiniai, nekoherentiški, sunku sutikti ir su jais glaudžiai susijusių dalies ginamųjų teiginių pobūdžiu, savo ruožtu, ir su tuo, kad šių klausimų analizė turi reikiamą įtikinamumo laipsnį.

Kiti gynimo tarybos nariai išvelgė ir grynai istorinės analizės trūkumų. Visų pirma, atkreiptas dėmesys į kartais nepakankamai kritišką šaltinių naudojimą. Pavyzdžiui, Lietuvos istorijos instituto vyr. mokslo darbuotoja Regina Laukaitytė ir disertacijos gynimo procedūrai pirmininkavęs šių eilučių autorius, turintys nemažą darbo su sovietų slaptųjų tarnybų dokumentais patirtį, stebėjosi R. Labanausko polinkiu taip dažnai remtis sovietų tardytojų išgautais suimtųjų parodymais rekonstruojant prieškarį katalikų veikėjų veiksmų motyvaciją. Atsargus žvilgsnis į tokio pobūdžio šaltinius yra tiesiog būtinas, turint galvoje, kad kitais atvejais juose buvo akivaizdžiai užfiksuotas labai iškreiptas arba visiškai nebūtos tikrovės vaizdas. Ta pati išlyga iš esmės galioja ir nepriklausomos Lietuvos slaptųjų tarnybų dokumentams, kurie taip pat yra disertacijos autoriaus labai mėgstamas šaltinis.

Dar vienas net kelių vertintojų pastebėtas disertacijos bruožas yra tai, kad autorius neretai patenka į savotiškus biografinio žanro spąstus – jam rūpi parodyti, kad jo „herojus“ – JKS – yra vienas seniausių ir svarbiausių tarpukario Lietuvos reiškinių, suteikęs lemiamą impulsą Katalikų Bažnyčios ir visos katalikų visuomenės modernėjimui. JKS unikalumas visos katalikų bendruomenės viduje taip pat, atrodo, pervertintas. Pavyzdžiui, aptardamas jų religinę programą, autorius katalikų akcijos pertvarkymą, religinių praktikų ir sielovados formų atnaujinimą pristato kaip šios programos įgyvendinimo apraiškas, nors tai tikrai buvo ne vien JKS rūpestis. Oficialus disertacijos oponentas Dangiras Mačiulis, kuris yra vienas geriausių

prieškario nepriklausomos Lietuvos kultūros istorijos žinovų, atkreipė dėmesį ir į tai, kad disertacijoje pernelyg sureikšmintas ne tik JK vaidmuo katalikų aplinkoje, bet ir viso Lietuvos sociokultūrinio gyvenimo kontekste.

Oponentų nuomone, prie tokio neadekvaus rezultato prisidėjo bent du dalykai. Pirmiausia tai, kad disertacijoje JK idėjiniai orientyrai ir veikimo praktika per mažai lyginami su jų konkurentų minties ir veiksmo realijomis. Antra, per daug pasitikima pačių JK jau išeivijoje rašytais tekstais apie save ir savo bendražygius. Prie to būtų galima tik pridėti, kad disertacijos autoriaus mąstymo konstitucijai apskritai trūksta didesnio preciziškumo diferencijuojant analizuojamus reiškinius. Kai kuriais atvejais gretinami visiškai skirtingos prigimties, nors išoriškai ir panašūs reiškiniai, tvirtinant, kad jie yra tarpusavyje susiję. Tai ypač užkliūva toje disertacijos dalyje, kurioje nagrinėjamas JK santykis su priešiškomis ideologinėmis srovėmis. Autorius neįžvelgia giluminių skirtumų tarp JK ir tautininkų tautiškumo sampratų ar tarp JK ir komunistų socialinių doktrinų, todėl daro, mano požiūriu, nepakankamai pagrįstą išvadą apie giluminį jų pozicijų bendrumą.

Kita vertus, vienas iš disertacijos oponentų, dr. Saulius Kaubrys, ir kai kurie kiti gynimo tarybos nariai atkreipė dėmesį ir į perdėtą disertacijos autoriaus smulkmeniškumą, norą kiekvienam nagrinėjamam reiškiniui, asmeniui ar idėjai sukurti atskirą katalogo stalčiuką. Ne vieną skaičiusį disertaciją glumino gausus atrastų (sukurtų) rūšių ir porūšių spektras, juolab kad pavadinimai joms įvardyti ne visada pasirinkti sėkmingai ir neretai klaidina. Pavyzdžiui, D. Mačiulį sutrikdė tekste gana dažnai vartojamas terminas „tautiniai katalikai“, kuriuo autorius apibrėžia ne vien tautininkų veikėjams, bet ir nemažai daliai politiškai neutralios visuomenės būdingą katalikybės sampratą, kai tautinių idealų kolizijos su katalikų doktrinos reikalavimais atveju pastarieji yra ignoruojami. Tokia katalikais save laikančių žmonių grupė

iš tikrųjų egzistavo ir tebeegzistuoja, tačiau ją apibrėžianti „tautinių katalikų“ sąvoka gali būti suprasta labai įvairiai. Pats autorius irgi sukelia dar daugiau painiavos, kai „tautinius katalikus“ papildomai suskirsto į konservatorius ir reformistus. Toks noras visus tyrimo segmentus sudėlioti į lentynėles ir rasti jiems pavadinimus, ko gero, ir buvo viena didžiausių disertanto klaidų, nes kai gausi faktinė medžiaga tam priešinasi, atsiranda pagunda tik iš pirmo žvilgsnio panašius dalykus laikyti giminingais arba išvelgti skirtumus ten, kur jų iš tikrųjų nėra.

Kritiškai disertaciją vertinęs D. Mačiulis ne tik kvestionavo metodologines tyrimo prielaidas, bet ir gana kategoriškai prieštaravo kai kuriems ginamiems teiginiams. Pavyzdžiui, jo manymu, Stasio Šalkauskio 1919 m. įkurtos Romuvos draugijos siejimas su ketvirto dešimtmečio JKS yra pernelyg tiesmukas ir menkai pagrįstas. O mano požiūriu istorinė JKS genezės analizė yra viena stipriausių disertacijos vietų, todėl labai gaila, kad oponentas neatskleidė jo abejones pagrindžiančių argumentų. Tai ne tik būtų suteikę papildomų stimulų ir taip gana aštriai diskusijai, bet, galbūt, jeigu oponento argumentai būtų svaresni nei disertanto, daugiau nei vienas gynimo tarybos narys būtų suabejojęs disertacijos moksline verte. Ar-

gumentų taip ir nebuvo išgirsta, todėl visų pasisakiusių už humanitarinių mokslų daktaro laipsnio suteikimą R. Labanauskui sąžinė gali būti rami. Nepaisant gana aštrių pastabų, visi daugiau ar mažiau pripažino, kad atliktas tikrai kruopštus tyrimas, kuris gerokai padidina mūsų supratimą apie tai, kas gi buvo tas JKS. Be to, remdamasis savo asmenine patirtimi drįsčiau teigti, kad tai tikrai nėra silpniausia per pastaruosius du dešimtmečius Istorijos fakultete apginta disertacija.

Pabaigai norisi pasidžiaugti dar ir tuo, kad čia tik labai trumpai aprašyta disertacijos gynimo procedūra nebuvo, kaip dažnai įprasta, rutininė ir nuobodi formalizuotų ritualų grandinė, o iš tikrųjų atvira mokslinė diskusija. Nežinau, ar tai tik sutapimas, ar prie to bent šiek tiek prisidėjo ta aplinkybė, kad net trys iš gynimo tarybos narių (kritiškiausiai disertaciją vertinusieji) šalia savo tiesioginių pareigų akademinėse institucijose yra ir Lietuvos katalikų mokslo akademijos nariai (kaip, beje, ir pats disertacijos autorius). Jeigu ši prielaida yra teisinga, tai būtų patvirtinimas, kad šios visuomeninės akademinės asociacijos mėginimai išsikelti sau mokslinės kvalifikacijos reikalavimų kartelę į aukštesnę padėtį nėra vien tuščios deklaracijos, bet duoda vaisių ir net gali skleisti daugiau autentiškos akademinės dvasios valstybiniuose universitetuose.

Arūnas Streikus